

ПРИНЦИПИ МОРАЛІ: КОЛЕКТИВІЗМ, ГУМАНІЗМ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ. КАТЕГОРІЇ «ДОБРО» І «ЗЛО»

1. Поняття про моральні принципи

Етична поведінка — результат добровільного дотримання етичних вимог. Через систему етичних вимог суспільство ніби програмує поведінку людей, надає їй певної спрямованості.

Проста форма етичної вимоги — моральна норма. Норми існують у вигляді різних розпоряджень і заборон, що розповсюджуються на поведінку будь-якої людини. Головні їх риси — позаособистістність і наказовість: всі люди повинні (не повинні вчиняти так чи інакше, а значить, і ти повинен (не повинен) діяти так само).

Під нормами розуміють такі вимоги, що регулюють якусь окрему сторону поведінки людей («не заздри», «піклуйся про батьків», «будь скромним» і т. п.), а під принципами — загальніші моральні вимоги, що належать до всієї лінії поведінки людини (патріотизм, колективізм, гуманізм і т. п.).

Принципи — основоположні засади формування відношення людини до світу.

Принципи розкриваються у відповідних нормах. Наприклад, принцип добросовісного ставлення до праці проявляється в таких етичних нормах, як «люблю свою професію», «прагни до майстерності», «дотримуйся трудової дисципліни» і т. п.

Взаємозв'язок моральних принципів і норм — це не просто деталізація одних іншими

Розглянемо, як моральні принципи людини суспільства утілюються в професійній етиці.

2. Гуманізм

До принципу гуманізму належить також і зв'язок моралі з етичним досвідом людства. Гуманізм (у перекладі з латинського — «людяність») — принцип моральності, до основи якого покладено переконання в безмежних можливостях людини, його здібності до вдосконалення, його право на щастя. Бути гуманістом — значить поважати і любити людей, боротися проти всього того, що заважає людям жити щасливо.

Гуманізм поєднує пошану з високою вимогливістю, що ґрунтується на вірі у можливість людини. Справедлива критика гуманістична, оскільки примушує людину боротися зі своїми недоліками, прагнути до досконалості.

Як моральний принцип, що трансформується у сферу юридичної діяльності, він зі змістовного боку формулює певну систему вимог:

- розуміння людини як вищої цінності, а не як засобу для досягнення цілей, все робити для забезпечення потреб та інтересів людини;
- забезпечення свободи та захисту гідності особи, права на щастя, на духовний розвиток;
- повага до особистих якостей;
- рівне ставлення та повага до чоловіка та жінки, повага до ідеалів людини, її вікових, національних ознак, політичних поглядів;
- чутливість, душевність у відносинах;
- чесність, прямота в оцінці дій, доброзичливість до критики, несприйнятливність аморальних вчинків.

Н-д Гуманізм указує продавцю на поважне і доброзичливе ставлення до відвідувачів магазину, вимагає його активної турботи про встановлення атмосфери справжньої людяності в торговому залі.

Професійний гуманізм має свою специфіку. Зберігаючи в своїй основі пошану до особистості відвідувача, він вказує на вимогливість до нього, та поблажливість, терпимість до його недоліків, постійне прагнення найкращим чином задовольнити його запити.

Дієвим утіленням в життя гуманістичних вимог є професійна поведінка. У принципах професійної поведінки відбувається переклад загальних вимог гуманізму на мову професійної моралі. Кожний із принципів професійної поведінки, по суті, є одночасно і нормою професійної етики.

3. Колективізм

Принцип колективізму (лат. collectivus - збірний) - моральний принцип, за якого колективні Інтереси і мета превалюють над індивідуальними.

Колектив є спільнотою людей, об'єднаних суспільно значущими цілями, що свідчить про високий рівень їхньої згуртованості. Міра його позитивного впливу на особистість визначається доброзичливістю та дбайливістю у ставленні колективу до внутрішнього світу індивіда. Гуманістичний підхід у розв'язанні проблеми "колектив - особистість" заперечує таку категоричність, однак і не надає безумовного пріоритету особистості над колективом. У колишній системі морального виховання домінувала ідея абсолютної підпорядкованості особистості колективу. Лише у взаємозв'язку ці ідеї є продуктивними, і на них ґрунтується сучасний особистісно орієнтований підхід до морального виховання. У педагогічній теорії і практиці такого підходу дотримувався А. Макаренко, який сформулював ідею морального виховання особистості "в колективі та через колектив".

Колективізм. Це один із найважливіших принципів моралі, що регулює взаємостосунки людини і суспільства, особистості і колективу. Суть

колективізму полягає в гармонійному співвідношенні суспільних і особистих інтересів, у взаємній відповідальності людини і колективу.

Принцип колективізму вимагає від особистості відстоювати інтереси колективу, сприяти досягненню мети колективу, поважати своїх товаришів, боротися з тими, хто своїми діями завдає збитку загальній справі.

Колективізм не означає беззастережного підпорядкування особистості колективу. Широкий соціальний кругозір, прагнення підходити до справ магазину, фірми і т. п. з погляду інтересів суспільства, а якщо варто, — протистояти неправильно орієнтованій думці своїх товаришів по службі — ось якості, що відрізняють істинного колективіста.

Колективізм протилежний індивідуалізму. Індивідуаліст цінує і поважає лише себе, піклується лише про своє особистісне благополуччя, нехтує загальними інтересами. Прояви індивідуалізму різноманітні: підлабузництво, заняття склоками, зарозумілість, пасивність та ін.

4. Добросовісне ставлення до праці

Принцип добросовісного ставлення до праці вимагає від працівника постійного розвитку своїх ділових якостей. Важливо не лише хотіти, але і уміти працювати добре. А для цього потрібно опановувати знаннями, передовим досвідом. Розвиток прогресивних форм, зростання культури населення — все це вимагає від кожного працівника постійного оновлення знань, вдосконалення професійних умінь навичок.

Добросовісне ставлення до праці передбачає ініціативність працівника, його відповідальність за виконувану справу.

Принцип колективізму також притаманний юридичній роботі, щодо якої ставлять певні вимоги:

- єдність мети та волі колективу;
- ідейна єдність;
- співробітництво та взаємодопомога;
- керівництво колективом як організаційний та об'єднавчий фактор його існування;
- чітке дотримання дисципліни всіма членами колективу незалежно від стажу, досвіду, посади тощо.

Одним з універсальних і важливих понять моральної свідомості і принципом етики є справедливість.

Майбутнє як втілення ідеалу, зокрема й ідеї добра, немислиме без справедливості. Віра в її торжество є неодмінною передумовою високоморального буття людини. Ця віра, однак, не повинна бути сліпою, а

має ґрунтуватися на знанні природи і сутності справедливості. Без цього не побудувати суспільства на засадах справедливості.

5. Справедливість як категорія моральної свідомості

Справедливість — загальне співвідношення цінностей, благ і конкретний розподіл їх між індивідами, належний порядок людського співжиття, який відповідає уявленню про сутність людини і її невід'ємні права.

Традиційно справедливістю вважають порядок співжиття людей, який відповідає гуманістичним уявленням про природу і сутність людини та її невід'ємні права, про гармонійне узгодження потреб та інтересів особистості, суспільства й людства. На відміну від понять благо (все, що має для людини позитивне значення) й антиблаго, зокрема «добро» і «зло», за допомогою яких оцінюють окремі явища, взяті самі по собі, справедливість характеризує співвідношення двох чи більше явищ з точки зору благ і антиблаг між людьми. Вона передбачає відповідність між практичною роллю різних індивідів у житті суспільства та їх становищем, між їх правами і обов'язками, їх діяльністю і винагородою, реальними заслугами та їх громадським визнанням, між злочином і покаранням. Справедливість потребує еквівалентного обміну діяльністю та її результатами. Вона одночасно визначає відносини між людьми з приводу їх взаємних обов'язків і з приводу розподілу створених спільними зусиллями матеріальних і духовних благ.

Категорію «справедливість» застосовують і щодо людей. Справедливими вважають тих, хто дотримується правових і моральних норм, даного слова, виконує свої обов'язки, відповідає добром на добро, несправедливими — тих, хто чинить свавілля, порушує права людей, не пам'ятає зробленого їм добра тощо.

Спочатку розуміння справедливості полягало у визнанні незаперечності норм первісного суспільства. Бути справедливим означало дотримуватися загальноприйнятого порядку. Отже, справедливість ототожнювалася тоді з владою звичаю.

Так, категорія справедливості виникла спершу в результаті формування уявлень людей про поняття добра і зла. Спочатку під справедливими розуміли такі стосунки між людьми, які відповідали їх моральним підвалинам, моральним уявленням. З виникненням нових суспільних формацій категорія справедливості поступово втрачає персоніфікований підхід. В її основу закладається уява всього соціуму або, в усякому разі, його більшості. З виникненням держави з'явилася необхідність у встановленні й закріпленні уявлень про справедливість, а отже, і мораль, у правових нормах. Підтвердженням цьому може слугувати той факт, що на ранніх стадіях формування держави звичай як зовнішній прояв уявлень про справедливість були основними джерелами формування права¹.

Аристотель, зокрема, поділяв справедливість на два види - природну і встановлену законом. Справедливість від природи - це та, що залишається в більшості випадків такою. Те ж, що ми самі визнаємо справедливим, стає після цього таким, ми і називаємо його справедливим за законом².

Справедливе має місце тоді, коли людина учиняє за вільним вибором, добровільно і усвідомлюючи, щодо кого, яким способом і заради чого вона це робить.

Поняття права справедливості й добра з давніх часів були предметом наукових досліджень і дискусій, особливе місце серед яких посідають положення, розроблені Аристотелем і церквою про право справедливості.

До категорій моральної свідомості відносять категорії добра, зла, обов'язку, відповідальності, справедливості, гуманності, щастя та ін. Справедливість фіксує той належний порядок людського співжиття, стан справ загалом, який і має бути встановлений внаслідок відповідального виконання людьми свого обов'язку. Як говорив Лао-цзи, справедливість зникає після втрати людяності.

Гуманність часто вища за справедливість, хоча не може бути реалізована без неї. Гуманною є людина, світогляд котрої ґрунтується на ставленні до людини як до найвищої цінності, на захисті права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і вияв своїх здібностей

Щастя - стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокої радості. Вл.Таркевич (1886-1980), польський філософ визначив чотири підходи до розуміння щастя : щастя - щаслива доля, успіх, талан; щастя - внутрішній психологічний стан інтенсивної радості, захоплення, блаженства; щастя - володіння вищими благами життя; щастя - суб'єктивна моральна реакція на володіння благами, що знаходить вияв у певному задоволенні від життя загалом; «повне і тривале вдоволення від життя в цілому».

Основні чинники людського щастя: задоволення людських потреб; осмисленість власного буття, відчуття марності власного життя, наявності в ньому загального смислу, мети, яка його організовує; цілісність буття. Розпорошений стан душі протилежний людському щастю. Генріх Гейне говорив: «...коли світ розколюється, тріщина проходить через серце поета». Щастя - атрибут цілісності людини. Тому слід взяти собі за правило таке: намагатися бути собою в кожній окремій ситуації свого існування; повнота буття; гармонія з собою і навколишнім світом. Ні кожна окремо, ні всі разом цінності, якщо вони не погоджені з собою, щастя не приносять. Рівновага цінностей та їх погодженість - шлях до щастя.

6. Добро і зло як визначальні категорії етики

Добро і зло – найбільш загальні форми моральної оцінки, що розмежовують етичне і аморальне.

Добро – категорія етики, об'єднуюча все, що має позитивне етичне значення, що відповідає вимогам моральності, служить відмежуванню етичного від аморального, такого, що протистоїть злу.

З часів старовини добро і зло тлумачилися як дві сили, пануючі над світом, надприродні, позбавлені індивідуальності.

Релігійна етика бачить добро як вираз розуму або волі Бога. У різних ученнях добро прийнято виводити з природи людини, з суспільної користі, з космічного закону або світової ідеї і так далі. Само визначення добра достатнє складно. Деякі учені відмовляються від спроби дати визначення добра, указуючи, що це верховна, початкова і кінцева категорія, яка не може бути охоплена якою-небудь дефініцією.

Зло – категорія етики, за своїм змістом протилежна добру, узагальнено виражає уявлення про аморальний, такий, що суперечить вимогам моралі, аслоговою чому засудження. Це загальна абстрактна характеристика негативних моральних якостей.

Моральне зло слід відрізнити від соціального зла (протилежності блага).

Моральне зло має місце тоді, коли воно – прояв волі певної особи, групи осіб, соціального шару. Зазвичай як моральне зло оцінюють негативні вчинки людей.

Походження зла пояснюється по-різному. У релігійних ученнях зло – фатальна неминучість людського існування. Іммануїл Кант вважав зло необхідним наслідком плотської природи людини. Французькі просвітители пояснювали зло результатом нерозуміння людиною своєї справжньої природи.

Моральне добро і моральне зло є універсальними фундаментальними категоріями етики. Визначення і трактування генезису й сутності морального добра і зла є вихідними для тлумачення інших категорій етики. Від їх розуміння залежить ідеологічна спрямованість етичних доктрин і концепцій. У багатьох релігійно-філософських вченнях постійна боротьба між добром і злом визначається як основна причина і рушійна сила всього, що відбувається у світі. Саме з цієї точки зору вони пояснюють усе, що відбувається, як в особистому, так і соціально-політичному житті людей. Це єдині категорії етики, що релігійно й міфологічно персоніфіковані: добро в образах Крішні, Ісуса Христа, Аллаха тощо, зло — в образах сатани в іудаїзмі, диявола в християнстві, шайтана в ісламі та ін.

Моральне добро — найбільш загальне імперативно-оціночне поняття моралі і категорія етики, що виражає позитивне моральне значення явищ суспільного життя в їх співвіднесенні з етичним ідеалом.

Моральне зло — універсальна етична категорія для позначення негативних явищ суспільного життя, які виникають унаслідок свідомого волевиявлення соціального суб'єкта—людини, групи, політичної партії тощо.

Зло має і патетичний характер. Наприклад, стихійні лиха — землетруси, повені, урагани тощо теж у сприйнятті людини велике зло, але воно не має морального характеру.

Моральне добро має в своїй онтологічній основі більш широку етичну категорію — благо. У повсякденній мові це знаходить вираз в отождоженні понять «добро» і «матеріальні блага». Специфічно моральний сенс добра полягає в тому, що воно протиставляється практичній доцільності, тобто добрий вчинок є безкорисливим.